

БІБЛЮГРАФІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Лариса Андрієвська

**ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ВИВЧЕННЯ, РЕКОНСТРУКЦІЇ
ЦЕРКОВНИХ АРХІВІВ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ**

(Архивы Русской православной церкви: пути из прошлого в настоящее // Труды историко-архивного института. Т. 36 – М., 2005. – 381 с.)

За більш ніж тисячолітню історію існування православної церкви на східнослов'янських теренах в її архівах накопичилась значна кількість документів, що відобразили не лише історію самої церкви, а й життя суспільства в цілому. До вивчення цієї багатющої джерельної бази історики та релігійні діячі почали серйозно звертатися ще у ХІХ ст. Революційні події в Російській імперії та десятиліття радянського режиму з його примусовим атеїзмом призвели не лише до тривалої перерви у цих дослідженнях, а й до втрати значної кількості документів церковних архівів. Питання їхнього виявлення, вивчення, оприлюднення, а почасти й реконструкції цих архівів, є на сьогодні одним з актуальних завдань як світських так і духовних архівістів. Про шляхи вирішення цих важливих проблем йшлося на Першій міжнародній конференції «Архіви Російської православної церкви: шляхи з минулого в сьогодення», що проходила в Москві 20–21 листопада 2003 р.

Організаторами названої конференції виступили секція «Архіви Російської православної церкви» при Російському товаристві істориків-архівістів та Московська патріархія Російської православної церкви. Переважну більшість її учасників становили російські архівісти, серед зарубіжних представників – учені з Білорусі, України, Німеччини. Із України в її роботі взяли участь директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства д-р істор. н., проф. І. Б. Матяш, ст. наук. с. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського канд. істор. н. І. М. Преловська, директор Державного архіву м. Києва канд. істор. н. В. П. Купченко, представник Автономної республіки Крим протоієрей отець Миколай (Доненко).

У рамках конференції працювало три секції, на засіданнях яких заслухано і обговорено 47 доповідей і повідомлень з проблем сучасної та історичної церковної архівістики. Зважаючи на важ-

ливість і актуальність обговорюваної тематики було вирішено опублікувати всі матеріали конференції в окремому томі «Праць історико-архівного інституту» під назвою «Архіви Російської православної церкви: шляхи з минулого в сьогодення». Це видання здійснено влітку 2005 р. як 36 том його «Праць», до якого ввійшли доповіді учасників та рекомендації конференції. Передмову до тому написав проф. Є. В. Старостін, голова секції «Архіви Російської православної церкви» Російського товариства істориків-архівістів¹.

Видання складається з трьох розділів (за кількістю секцій, що працювали на конференції). До першого розділу «Історія архівів Російської православної церкви» включено 18 доповідей та повідомлень, в яких проаналізовано процеси формування церковних архівів, їхній інформаційно-документний склад, з'ясовано історичну долю та сучасні напрями використання документів. Ґрунтовний огляд історії російських церковних архівів здійснив Є. В. Старостін². Важлива для українських дослідників інформація міститься в оглядах документів архіву Львівського Успенського ставропігійного братства ХVІ–ХVІІІ ст. та архіву західноруських уніатських митрополитів, зроблених Ю. Е. Шустовою³ (Москва) та Г. Щегловим⁴ (Мінськ). Питанням конфесійної належності Софії Київської та досвіду вирішення їх у 1920-х рр. присвятила доповідь І. М. Преловська⁵. Актуальні проблеми розширення інтелектуального доступу до документної інформації архівів релігійних організацій та створення зведеного покажчика церковних фондів архівів України проаналізовано в доповіді І. Б. Матяш «Документи релігійних організацій в сучасних українських архівних довідниках і проблема створення покажчика церковних фондів»⁶.

У другий розділ «Джерелознавство історії Російської православної церкви» увійшли конкретні дослідження, що ґрунтуються на джерельній базі



VIII. Бібліографія, рецензії, повідомлення

церковних фондів регіональних, переважно російських, архівів. Із 15 доповідей цього розділу з українською тематикою пов'язані лише дві: дослідження В. П. Купченко⁷ «Документи Державного архіву м. Києва про закриття церков та гоніння на них у 1929–1939 роках» та розвідка акад. С. Б. Філімонова і протоієрея Миколая (Доненка)⁸ «Судово-слідчі справи православних священнослужителів в архіві Головного управління служби безпеки України в Криму (листопад 1920–1930 рр.)», в яких за допомогою документних джерел розкрито радянську державну політику воєнничого атеїзму, що супроводжувалась закриттям та руйнуванням храмів, масовими репресіями проти духовенства.

У третьому розділі «Історія Російської православної церкви у документах церковних архівів» книги надруковано дослідження, в яких документи церковних фондів використано науковцями як джерела для вивчення власної історії церкви, починаючи з XVII ст. У доповідях розглянуто питання секуляризації церковних і монастирських земель 1764 р., реформування церковного суду в 1870-ті рр., господарської діяльності окремих культових установ у XVIII–XIX ст., життя і діяльності окремих релігійних діячів. Документи архівів України використано С. В. Гороховим (Москва) у розвідці «Життєпис архимандрита Софронія (Смирнова). 1828–1921 рр.: (За матеріалами архівів Росії та України)», присвяченій відомому діячеві Російської православної церкви другої половини XIX – початку XX ст., який розпочав своє релігійне служіння в Святогорській пустині на Харківщині, а пізніше був настоятелем Свято-Дмитрівського монастиря в с. Рясному Охтирського повіту Харківської губернії⁹.

У рекомендаціях конференції висловлено занепокоєння її учасників з приводу недостатнього рівня вивчення та використання інформаційного потенціалу церковних архівів, через їхню розпорошеність, відсутність довідкового апарату, частого вилучення їх з наукового обігу та запропоновано розробити і реалізувати федеральну програму «Архіви РПЦ у державних архівосховищах»¹⁰.

Проведення конференції стало важливим кроком на шляху становлення такого напрямку архівної науки як церковне архівознавство. Її учасники розглянули та обговорили низку теоретичних проблем, що постали перед сучасними архівістами в галузі формування церковної архівістики, та окреслили коло практичних завдань, які потрібно розв'язати в процесі вивчення та актуалізації багатого інформаційного потенціалу документів фондів як Російської православної церкви, так

й інших релігійних течій та конфесій. І в цьому сенсі її велике значення. Втім, переважна більшість виступів стосувались конкретних питань, обмежених вузькими регіональними чи хронологічними рамками, вони домінували над кількома узагальнюючими проблемними доповідями і якоюсь мірою відходили від головного стержня конференції.

Певні сумніви викликає коректність вживання назви Російська православна церква стосовно церковних архівів часів Київської Русі, архіву митрополитів греко-католицької церкви, документів Львівського Успенського ставропігійного братства тощо. Адже ця назва остаточно утвердилась лише у XVIII ст. з появою Російської імперії, а від часів хрещення Руси-України князем Володимиром до середини XV ст. існувала Київська митрополія, номінально підпорядкована константинопольському (царгородському) патріарху. Тільки у 1448 р. в Москві без погодження з патріархом було настановлено власного митрополита і фактично утворено московську митрополію, яка, скориставшись з падіння Константинополя (1453), у 1463 р. перетворилась на патріархію. Тільки через 140 років царгородський патріарх Ієремія II затвердив акт утворення Московської патріархії, юрисдикція якої поширювалася тільки на територію Московського царства. Київська ж митрополія на етнічно українських землях продовжувала своє існування і свою власну історію. В історичній науці XIX – початку XX ст., у т. ч. і в російській, за нею закріпилась назва «Західно-Руська церква». Остаточне підпорядкування Київської митрополії Московській патріархії відбулося в 1686 р¹¹. Очевидно, що церковні архіви України ранішого періоду аж ніяк не можна іменувати архівами РПЦ, якої тоді ще не існувало. Щодо греко-католицьких церковних архівів, то, хоч вони й потрапили до Росії внаслідок низки відомих обставин 1946 р., але частиною архівного надбання РПЦ від цього не стали. Науковцям при вживанні конфесійних назв слід бути більш об'єктивними і менш політично заангажованими.

Немає сумнівів в тому, що українським архівістам за прикладом своїх російських колег необхідно звернути серйознішу увагу на численні фонди релігійних установ, що зберігаються у вітчизняних архівах, і підготувати до видання зведений покажчик церковних архівних фондів, про що говорила на конференції І. Б. Матяш¹². Останній сприятиме значному розширенню можливостей використання науковцями багатющого інформаційного потенціалу церковних архівних документів і стане потужним стимулом активізації історико-церковних досліджень.



¹ Див. Архивы Русской православной церкви: пути из прошлого в настоящее // Труды Историко-архивного института. Т. 36. – М., 2005. – С. 11–17.

² Там само. – С. 20–29.

³ Там само. – С. 59–64.

⁴ Там само. – С. 46–58.

⁵ Там само. – С. 92–98.

⁶ Там само. – С. 115–120.

⁷ Там само. – С. 220–228.

⁸ Там само. – С. 212–216.

⁹ Там само. – С. 279–282.

¹⁰ Там само. – С. 376–379.

¹¹ Див. *Власовський І.* Нарис історії Української православної церкви. Т. 1. – К., 1998. – С. 5–17.

¹² Див.: Архивы Русской православной церкви. – С. 118–119.

Олена Загорецька

III МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА Й ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Уже третій рік поспіль на базі Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв (далі – ДАКККіМ) проводяться міжнародні науково-практичні конференції з проблем теорії і практики документознавства, бібліотекознавства та науково-інформаційної діяльності. Чергова така конференція під назвою «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики», організована кафедрою документальних комунікацій ДАКККіМ, відбулася у Києві 16–18 травня 2006 р. Основна увага організаторів і учасників конференції була зосереджена на вирішенні актуальних проблем наукового, технологічного і кадрового забезпечення документально-інформаційної сфери.

Почесне право відкриття конференції 16 травня було надано видатним діячам науки, культури, державним посадовим особам, а саме – заступнику керівника апарату Верховної Ради України, академіку Академії мистецтв України, професору Ю. П. Богуцькому; першому заступнику міністра культури і туризму України В. В. Корнієнку; заступнику міністра освіти і науки України, члену-кореспонденту Академії педагогічних наук, професору М. Ф. Степку; ректору ДАКККіМ, доктору філософії, професору В. Г. Чернецю.

На пленарному засіданні у перший день конференції виступали: голова Держкомархіву України, доктор історичних наук, професор Г. В. Боряк з доповіддю «Архівні документи у системі культурних цінностей: невизнаний статус і вразливість збереженості»; директор Інституту рукопису НБУВ, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Л. А. Дубровіна із доповіддю «Кодикологічні дослідження в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку»; заступник директора Інституту інноваційних технологій МОН України, доктор педагогічних наук, професор К. М. Левківський з доповіддю «Перспективні тенденції розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу»; завідувач кафедри докумен-

тальних комунікацій ДАКККіМ, доктор історичних наук, професор М. С. Слободяник з доповіддю «Проблеми розвитку документознавства і бібліотекознавства в Україні»; директор Державного архіву м. Києва, кандидат історичних наук В. П. Купченко з доповіддю «Перспективні тенденції розвитку архівної справи в Києві»; проректор Європейського університету, кандидат історичних наук Ю. І. Палеха з доповіддю «Культура діловодства як напрям наукової і практичної діяльності» та багато інших вчених. Слід також відзначити повідомлення на пленарному засіданні представників кількох сучасних українських видавництв. Так, генеральний директор наукового видавництва «Індустрія інтелекту» В. М. Любаров подав на обговорення матеріал, що стосується електронних інформаційних ресурсів для науки і освіти з точки зору удосконалення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування, а головний редактор журналу «Секретар-референт» І. А. Іванченко проінформувала учасників конференції про роль цього популярного українського професійного щомісячного видання у системі комунікацій документознавців.

17 травня робота конференції зосереджувалася у шести секціях:

1) Теоретичні проблеми документознавства (наукові керівники – д. і. н. С. Г. Кулешов, к. і. н. Я. О. Чепуренко);

2) Наукове забезпечення інформаційно-бібліотечної діяльності (наукові керівники – д. і. н. М. С. Слободяник, к. і. н. О. Б. Виноградова);

3) Інформаційні системи і технології (наукові керівники – д. т. н. О. М. Алещенко, к. т. н. Л. Й. Костенко);

4) Підготовка спеціалістів у контексті Болонського процесу (наукові керівники – д. п. н. К. М. Левківський, к. п. н. Г. В. Власова);

5) Інформаційні ресурси Національного архівного фонду України (наукові керівники – к. і. н. Н. М. Христова, к. і. н. В. П. Купченко);